

**YUKIYO KASAI, UNTER MITARBEIT VON HIROTOSHI
OGIHARA, DIE ALTUIGURISCHEN FRAGMENTE MIT
BRÄHMĪ-ELEMENTEN, BERLINER TURFANTEXTE
XXXVIII, BREPOLS YAYINEVİ, TURNHOUT 2017, 423 S. +
XVIII RESİM.**

*Mehmet ÖLMEZ**

Brahmi harfli Uygurca metinler üzerine çalışmalar çok eskiye gitse de konuyla ilgili ilk kitap yayımı 60 yıl kadar önceye, 1954'e uzanır. 1954'te çıkan konuyla ilgili ilk kitap Annemarie von GABAIN'e ait olup *Türkische Turfan-Texte VIII. Texte in Brāhmīschriřt* (Türkçe Turfan Metinleri. Brahmi Harfli Metinler, Berlin 1954) başlığını taşır. A. v. GABAIN burada çoğunluğu iki dilli (Sankrit-Eski Türkçe) 15 metne, bu metinlerin transkripsiyonu ile Almanca çevirilerine ve kelimelerle ilgili kısa açıklamalara yer vermişti. Çalışmada kısa bir morfoloji ve sözlük ile örnek tıpkı-basımlara da yer verilmişti (105 + II sayfa).

Annemarie v. GABAIN'in Eski Türkçe çalışmalarında çığır açıcı bu çalışmasını Dieter MAUE'nin hazırladığı, iki ciltlik katalog izlemiştir. Berlin'deki Brāhmī harfli metinlerin katalogunu içeren çalışmalar sadece birer katalog değil, aynı zamanda birer metin yayı-

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, olmez.mehmet@gmail.com

GABAIN 1954

mıdır: *Alttürkische Handschriften*, Teil 1, *Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*, Stuttgart 1996, 266 + 108 sayfa resim; *Alttürkische Handschriften*, Teil 19, *Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*, Teil 2, Stuttgart 2015, 658 s. İlk ciltte 84 parça metne, bu metinlerin transkripsiyonu, katalog bilgileri ve metinlerde geçen kelimelerin dizinine yer verilmişti. İkinci ciltte ise 238 parça metin ve bu metinlerde geçen kelimelerin dizini yer alır. Bu cildin sonunda resimlere yer verilmemiş olsa da BBAW (<http://turfan.bbaw.de/>) sayfasından kitapta yer verilen fragman numaralarına dayanılarak resimlere kolayca ulaşılabilir. Kitabın sonunda ise kataloglama da kullanılan yer numaraları ve öteki bilgiler karşılaştırmalı tablolarda yer alır.

Konuyla ilgili en yeni çalışma Yukiyo KASAI'nin Hirotoshi OGIHARA'nın katkılarıyla hazırladığı, burada kısaca tanıtacağımız çalışmasıdır. Kitap beş ana bölümden oluşur. Burada yer verilen malzeme doğrudan, başlı başına Brāhmī harfli yazma parçaları değildir. Uygun yazısıyla ve başka yazılarla yazılmış metinlerin arasına serpiştirilen Brāhmī harfli kelimeler, metinler toplanmış, bir araya getirilmiştir. İlk bölümde kullanılan malzeme, katalog numaraları, dayandıkları Çince metinlerin kaynakları ile ayrıntılı bir şekilde gösterilmiştir. İkinci bölüm kitabın gövdesini oluşturur. Ele alınan metinler konularına göre 11 başlık altında toplanırlar. 11. başlıkta konusu tam açık olmayan, tasnif edilemeyen metinler yer alır:

A. Abhidharma metinleri (beş metin); B. Pravāraṇā metinleri (üç metin); C. Bodhisattva Amoghapāśa metni; D. Buddha Śākyamuni'nin hayatı üzerine anlatılar (iki metin); E. Maitreya metinleri (iki metin); F. Buddhist kozmoloji üzerine metinler (üç metin); G. Sadaka verme üzerine metinler (iki metin); H. Methiyeler ve kutlamalar (yedi metin); I. Dünyadan uzaklaşma / kaçma üzerine metinler (üç metin); J. Sanskritten alıntılar içeren metinler; J. İçerikleri tespit edilememiş olan metinler.

Üçüncü bölüm dizindir. İlki Eski Uyurca kelimeleri ele alan bir dizindir. İkinci dizin ise Sanskrit kelimeleri içerir. Bu dizin tasniflidir, kelimelerin son ünlülerinin durumuna vb. şekillere göre, Sanskrit veya Toharca kelimelerin yapılarına göre düzenlenmiştir. Dizinin üçüncü alt başlığında Sanskrit alıntılarda geçen kelimelere yer verir.

Dördüncü bölüm kaynaklar ve kısaltmaları, beşinci ve son bölüm ise 18 metnin, farklı numaralarla kaydedilmiş ancak metne ait fragmanların birleştirilmiş faksimilesini içerir.

Metinlerde ilk defa burada görülen veya Eski Uygurca metinlerde nadir olarak karşılaşılan kelimeler yer alır:

abıgılan- “örtmek, gizlemek”, *-p-* ile okunsa daha uygun olur, krş. UW NB I.1: *apı-*, *apın-*, *apıt-*. Kelimenin *-n-* ile dönüşlü olan (?) yapısı ilk defa burada karşımıza çıkar. Aynı şekilde **abıtıl-** “örtülmek, gizlenmek, saklanmak” da *-p-* ile *apıtıl-* olmalıdır.

adaktur- “muhtaç hale getirmek, muhtaç bırakmak”, nadir bir fiildir, UW’ta sadece iki kez görülür (UW NB I.1).

adıl “özel, farklı, nadir, seyrek” sözü de nadir ve seyrek olarak karşılaşılan kelimelerdendir.

agzan- “okumak, ezbere okumak, kıraat etmek”, yine nadir fiillerdendir. UW NB I. 1’de üç örneğe yer verilir.

ak “kötü” sözü de nadir sözlere dendir.

alıg “kötülük, dezavantaj” da yine nadirattandır, UW NB II.1’de sadece tek örneğe yer verilmiştir (s. 89).

allıg “hileci, aldatan” sözü de çok az karşılaşılan örneklerdendir, UW NB II.1’de sadece TT I’den tek örneğe yer verilmiştir (s. 106).

antaçak(ı)ya “orada, oracıkta” sözüne UW NB II.1’de yer verilmezse de orada **antaça** yer alır (s. 178).

aşmak “artma, çoğalma” sözü niçin *-ş-* ile okunmuş, bilmiyorum, *as-* için bk. UW NB I.1 s. 83-84; ayrıca *s*’li örnekler için krş. Brahmi harfli metinlerin kataloğu: *ası[g]* 19 Nr 11 (Maue 1), *asıg* 122.2v1, [*a*]*sıgka* 154b6, *asıgılgılgar* 91.3 2r8, *asılzun* 170v5 (Maue 2).

edikge “sayılan, hürmet edilen” sözü de nadirdir. Gerçekte UW NB II.2’de yer alan tek örnek burada yer verilen örnekle aynı metindir; metin Kasai’nin çalışmasında bir kez daha ele alınmıştır (UW NB II.2, s. 168); BT XIII’ten geçen örnek ise bir tamamlamaya dayanmaktadır.

MAUE 1996

eşük “örtü, yorgan” da seyrek rastlanan bir sözdür (→ UW NB II.2, s. 304-305; Ölmez 2008: 334 ve ötesi)

basınçsız “baskısız, sıkıntısız” da az rastlanan sözlere aittir, *eyinçsiz* ile birlikte yer alır; belki de bu *eyinçsiz*’i *iyinçsiz* / *iyinçsiz* okumak mümkün müdür? Daha evvel *Maitrisimit*’te *basınçsız unçsız* (Ş. Tekin ’wncswz / ’wnsyz/ okur ancak Zusammentreffen 545. satırda da okunduğu gibi buradaki söz *iyinçsiz* / *iyinçsiz* olacaktır) görülür.

Uygurca metinlerde çok seyrek karşılaşılan veya ilk defa bu çalışmada karşımıza çıkan öteki kelimeler şunlardır: **batgı** “çukur, batılan yer”; **bediçi** “sanatçı”; **bekütmek** “sağlamaştırma, sıkılama”; **bellig** “beli olan, belli, kalçalı”; **bêrdünçü** “varlık, zenginlik”; **bilşikme** “tanışıklık, karşılıklı bilme”; **boganak** “sis, duman (?)”; **bögdeg** “hizmet”; çakıla- “çağlamak, akmak”; **çimsiz** “kirsiz, → temiz”; **êlgeysük** “bilge”; **êşüksüz** “örtüsüz; yorgansız” (krş. açık *e* ile, UW NB II.2 **âşük**); **ıdt-** “yollamak, göndermek (göndertmek?)”; **ıldur-** “indirmek, aşağı doğru sevk etmek” (Uygurca metinlerde galiba ilk kez burada görülür; İslami döneme ait kaynaklarda görülmesi konusunda bk. Clauson 133b); **idenki** “kalıcı, sonsuz, ölümsüz, daimi” (belki *ideñ* ve *+i?* krş. BT III, XIII, Guanwu *ideñ*; bir yerde de *tutçı* geçer); **idile-** / **idilemek** “yönetmek / yönetme” (ê- ?); **ikşürü** “tekrar, yeniden, bir daha”; **kasuk** “kabuk” (*yumurtganıñ kasukı*); **kavıklan-** “kepeklenmek”; **kısızgı** “sıkmadan, sıkıştırma / sıkma olmadan” (krş. *Maitrisimit*, BT IX); **kırğulay** “kırığı gibi”; **konti-** “cilalamak, perdahlamak” (→ BT XXXVII 9366 ve ilgili dipnot); **kugursak** “mide”; **kurç** “katı, sert (?)”; **oçak** “ocak”; **öktem** “gurur”; **salıgı** “işareti”; **saransız** “tutkusuz, hırssız”; **serme-** “süzme”; **sıkırtur-** “oklamak”; **sırla-** “yakmak, kızartmak” (→ Clauson 852a); **sim** “sınır, hudut”; **solagı** “bağlanmış, zincirlenmiş”; **soruk-** “meşhur, ünlü olmak” (→ OTWF 647-8); **suvgı** “sulu / sulak yer”; **tark** “sıkıntılı, zor”; **tarman-** “uzanmak, uzatılmak (?) // sich ausstrecken” (galiba ilk kez burada görülür); **tartınçı** “sevilen, hoşlanılan”; **taşgı** “taşkın, su taşkını”; **tegrül-** “getirilmek”; **têl-** “denmek, anlatılmak, söylenmek”; **tömeninç** “aşağı”; **tötür-** “yakalatmak, tutturmak”; **tumur-** “yuvarlaklamasına kesmek, yuvarlamak”; **tuvir-** “sıkışmak, sıkı olmak (?)”; **tügük** “bağ, düğüm”; **ug** “iskelet, yurt / çadır iskeleti, yurdu oluşturan çitler / çitler (?)”; **ulunlug** “direkli”; **urluk** “soy sop, nesep”; **yalktur-** “tikindirmek, sevdirmemek”; **yapaku** “tay / sığa”; **yarskı** “vurmak (?)”; **yarsı** “farklı düşünce” [OTWF: *yarsı* “bölme, üleşme, bölen, ayıran, vb.” < *yar-ış-* “(malı) biriyle bölüşmek”. Yalnız *DLT* ve *KB*’de tanıklanıyor, *EDPT*’de tartışılıyor, s. 343, 344]; **yayıt-** “hareket etmek; dağılmak”; **yovmaksız** “aldatıcı olmayan”; **yuçul** “göçebe”; **yurt** “çadır”.

Şu sözlerin *-d-* yerine *-t-* ile görülmeleri ilginçtir: *katgu* “kayı, keder” ve *katgur-* “kaygılanmak, tasalanmak”, *katırınla-* “geri gelmek, dönmek”, *otun-*

“uyanmak”; şurada da *-t-* yerine *-d-* olması dikkat çekicidir: *öd-* “geçmek, içinden / arasından geçmek”; *topıg* “topuk” (*-g* ile olması dikkat çekici);

kavıkla- “kepeklenmek”: *k.-yu saçılı* yerine belki de *kavıklayu* “kepek gibi / wie Kleie” şeklinde madde başı almak daha uygun olurdu (krş. P. Zieme, *AoF*, c. 11).

Küçük dizgi hatası: **kodru** gündlich → **kodru** gründlich; **yal-** *y.-rça* → *y.-arça*.

Uygurca dizini Brahmi harfli kelimelerin dizini izler. Sonraki dizinlerse Sankrit, Uygur ve Toharca kelimelerin denkliklerini gösteren çok yararlı bir dizindir. En son dizin ise Sanskrit alıntılarının dizinidir.

Eski Uygurca çalışmalarına önemli katkısı olacak bu titiz ve dikkatli çalışma için Yukiyo Kasai’ye ve Hirotoşi Ogihara’ya şükranlarımı sunmak isterim.

Göndermeler ve Kaynaklar:

BT III: TEZCAN, Semih (1974), *Das uigurische Insadi-Sutra*, Berlin.

BT IX: TEKİN, Şinasi (1980), *Maitrisimit Nom Bitig*, I-II. Berlin.

BT XIII: ZIEME, Peter (1985), *Buddhistische Stabreimdichtungen der Uiguren*, Berlin.

BT XXXVII: WILKENS, Jens Peter (2016), *Buddhistische Erzählungen aus dem alten Zentralasien Edition der altuigurischen Daśakarmapathāvadānamālā*, 1-3, Turnhout 2016.

CLAUSON, Sir Gerard (1972), *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*, Oxford

EDPT → Clauson

VON GABAIN, Annemarie: *Türkische Turfan-Texte*, VIII. *Texte in Brāhmī* Schrift, Berlin.

Guanwu: Kudara, K. & P. Zieme, 1985: *Uigurugo no Kanmuryōjukyō. Guanwuliangshoujing in Uigur*, Kyōtō.

Maue 1: Dieter Maue: *Alttürkische Handschriften*, Teil 1, *Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*, Stuttgart 1996, 266 + 108 sayfa resim.

Maue 2: Dieter Maue: *Alttürkische Handschriften*, Teil 19, *Dokumente in Brāhmī und Tibetischer Schrift*, Teil 2, Stuttgart 2015, 658 s.

OTWF: Erdal, Marcel 1991: *Old Turkic word formation. A functional approach to the lexicon*, 1-2, Wiesbaden.

ÖLMEZ, Mehmet (2008), “Eski Türk yazıtlarındaki *eşük*, *kedimlig* ve *teve* Üzerine”, *Festschrift in Honor of Talat Tekin / Türk Dilleri Araştırmaları* 18 (2008) : 333-340.

TEKİN, Şinasi → BT IX.

TT I: Bang, W. und A. von Gabain, 1929: *Türkische Turfan-Texte (I)*, Berlin.

UW NB I.1: Klaus Röhrborn, 2010: *Uigurisches Wörterbuch. Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Neubearbeitung I: Verben. Band 1: *ab- -üzüglä-*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UW NB II.1: Klaus Röhrborn, 2015: **Uigurisches Wörterbuch**. *Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Neubearbeitung II: Nomina – Pronomina – Partikeln. Band 1: *a – asvik*, Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

UW NB II.2: Klaus Röhrborn, 2017: **Uigurisches Wörterbuch**. *Sprachmaterial der vorislamischen türkischen Texte aus Zentralasien*. Neubearbeitung II: Nomina – Pronomina – Partikeln. Band 2: *aš – äžük*. Franz Steiner Verlag, Stuttgart.

ZIEME, Peter (1984), “Zur Verwendung der Brähmī-Schrift bei den Uiguren”, *Altorientalische Forschungen*, 11, 331-346.

Zusammentreffen: Geng Shimin & H.-J. Klimkeit, in Zusammenarbeit mit H. Eimer und J.P. Laut, 1988: *Das Zusammentreffen mit Maitreya. Die ersten fünf Kapitel der Hami-Version der Maitrisimit*, 1-2, Wiesbaden.